

Arbeiderpartiets har siden 1970-årene reformert økonomien

Med markedet

Ola Innset

MED ANDRE ORD

Helt siden 1970-tallet har Arbeiderpartiet forsøkt å tilpasse sosialdemokratisk politikk til en ny økonomisk virkelighet.

Arbeiderpartiet går inn i sitt åttende strake år som opposisjonsparti. Så lenge har de ikke vært utenfor regjeringkontorene siden første gang de dannet en levedyktig regjering i 1935. I tillegg sliter de på målinger, og tross mulighetene til å kvesse argumentene i opposisjon kan de gå mot sitt dårligste stortingsvalgresultat på over 100 år – til og med dårligere enn katastrofevalget i 2001, da de fikk 24,3 prosent av stemmene.

En snau fjerdedel av stemmene er likevel et høyt tall i forhold til de fleste andre partier. Men som en klok mann en gang sa til meg: Et isfjell i Sahara vil også kunne være en relativt stor isblokk ganske lenge, men framtidsutsiktene vil likevel være dystre.

I flere europeiske land har tidligere «statsbærende» sosialdemokratiske partier nærmest gått helt under de siste årene. Det greske Pasok lå på rundt 40 prosent oppslutning i flere tiår, før de ramlet helt ned til 4,7 prosent ved valget i 2015. Begrepet «pasokifisering» brukes i dag om dramatisk synkende oppslutning for en lang rekke europeiske sosialdemokratiske partier som tidligere nøy stor tillit.

Dette antyder at Arbeiderpartiets problemer handler om mer enn en mann ved navn Trond Giske, og isteden er knyttet til utviklingstrekk som gjør seg gjeldende i hele Europa. Hva er det som ligger bak sosialdemokratiets nedgangstider?

«Dat hadden we nooit moeten doen» – ‘Det skulle vi aldri ha gjort’ – er tittelen på en nylig utgitt bok om det nederlandske arbeiderpartiet PVDAs vending mot nyliberalisme på 1990-tallet. PVDA var nede på 5,7 prosent ved det forrige nederlandske parlamentsvalget og er blant de partiene som har gått aller lengst

FAKTA:

Markedsreformer:

■ Etter 1970-årene har etterkrigstidas planstyring blitt erstattet med markedsreformer over hele verden.

■ I denne teksten skriver forfatter Ola Innset om Arbeiderpartiets rolle i disse prosessene – og rollen disse prosessene kan ha hatt for Arbeiderpartiets fall i senere tid.

■ Innset er historiker og aktuell med boka «Markedsvingingen – Nyliberalismens historie i Norge».

■ I boka analyseres samspillet mellom politikk, ideer og økonomiske mekanismer i Norges markeds vending.

i å «fornye» sosialdemokratiet i markedsvennlig retning.

Det norske Arbeiderpartiet har tidvis vært splittet i mange slike spørsmål, men det sier også sitt at Thorbjørn Jagland i sin tid ble ansett som venstresidens fanebærer i de bitre stridighetene mot Jens Stoltenberg på 1990-tallet. Jagland var blant de fremste forkjemperne for nyorientering av sosialdemokratiet allerede på 1980-tallet.

For eksempel var han aktiv i kampanjen «Aksjon Frihet», som ble lansert av Gro Harlem Brundtland i 1985. Da hadde Kåre Willoch vært statsminister i nærmere fire år, og Brundtland, Jagland, Einar Førde og flere andre gikk langt i å overta høyresidens nye retorikk om offentlig sektor som frihetsberøvende.

Politikken kom likevel først: I et festskrift til Willoch utgitt i 2008 påpekte Jagland, helt riktig, at mange av Willoch-regjeringens liberaliseringer var igangsatt av Arbeiderpartiet allerede før Høyre tok makta i 1981, og at det var Brundtland som i årene etter at Willoch gikk av, fullførte reformene.

Opp gjennom årene har det vært mye snakk om kringkastingsmonopol og utvidede åpningstider i butikkene. Slikt har jo en viss betydning, men enda viktigere var reformer som:

■ Den praktiske oppgivelsen av full sysselsetting som mål for den økonomiske politikken i 1978.

■ Opprettelsen av et boligmarked på 1980-tallet, som sammenfalt med blant annet innføringen av

markedsstyring av kreditt i 1984 og innføringen av markedsstyrt rente i 1987.

■ De store skattereformene i 1987 og 1992.

■ Den kontinuerlige markedsrettingen og privatiseringen av offentlig sektor siden 1990-tallet.

■ Innføringen av inflasjonsmål for Norges Bank i 2001, som også ble gjort mer uavhengig i 2019.

Et begrep som ofte brukes om slike endringer i andre land, er nyliberalisme. Ettersom nyliberalisme er blitt forstått som et slags *laissez faire*-prosjekt med mål om en minimal stat, har det imidlertid vært enkelt for norske sosialdemokrater å peke på at staten fortsatt lever i beste velgående, og at reformene dermed ikke kan være nyliberalistiske.

Dette er en utbredt misforståelse. Nyliberalistiske tenkere har riktignok vært glade i misvisende begrep som «frie markeder», men helt siden mellomkrigstida har tenkere som Friedrich Hayek også vært svært bevisst på at staten er en nøkkel-institusjon for å oppnå deres mål: omdannelsen av det moderne samfunn til det Milton Friedman kalte «en konkurranse-orden».

Ser man på de mange reformene Norge har vært gjennom i sin markeds vending siden slutten av 1970-tallet, er det liten tvil om at vi har gått lange skritt i retning av nettopp en slik konkurranse-orden. Den makro-økonomiske politikken er lagt opp for å legge til rette for den globale konkurranseøkonomiens markeds mekanismer, snarere enn å forsøke å være en motvekt til dem.

Samtidig har den lavere skatteinngangen som er en følge av dette, ført til kostnadspress i offentlig sektor, som så er blitt forsøkt effektivisert ved å kopiere markeds mekanismer fra det private næringsliv. Dagens system er riktignok mer en hybrid av sosialdemokrati og nyliberalisme enn det ene eller det andre, men samme hva man kaller det, er utviklingen mot et

«Arbeiderpartiet går inn i sitt åttende strake år som opposisjonsparti»

markedssamfunn ubestridelig.

Men hvorfor kom disse endringene? I det nevnte festskriftet skrev Jagland om Willoch

som en «fornyelse av den sosialdemokratiske orden». Det var kanskje ment som et retorisk stikk, men ifølge Jagland hadde reformene innebåret en høyst nødvendig oppdatering av sosialdemokratiet.

I årene etterpå har det vært mye snakk om abstrakte frihetsbegreper som har kommet inn fra høyre i form av både bølger og vinder. Ser vi litt mer konkret på utformingen av økonomisk politikk, er det imidlertid klart at det også var økonomiske og realpolitiske årsaker til at datidas sosialdemokrater følte behov for fornyelse.

Det er viktig å huske på at det vi i Norge kjenner som den sosialdemokratiske etterkrigsordenen, som i andre land gjerne blir omtalt som en slags «innrammet

på høyresidas premisser. Det skulle de nok ikke ha gjort.

t mot bunnen

LIBERAL: Mye av liberaliseringen av norsk økonomi ble igangsatt av Arbeiderpartiet før Høyre tok makta i 1981, skriver Innset. På bildet viser tidligere partileder og statsminister Gro Harlem Brundtland fram partiets slagord fra 1985.

FOTO: BERNT EIDE

politikere gjennom det antatt nøytrale økonomifaget.

Friedman, Hayek og en lang rekke andre nyliberalister fikk såkalte nobelpriser i økonomi utover 1970-, 1980- og 1990-tallet. De påvirket økonomifaget på grunnleggende måter i kjølvannet av 1970-tallets helt reelle økonomiske problemer. Råd fra norske fagøkonomer medførte at demonteringen av planstyret ikke nødvendigvis ble gjennomført med tunge hjerter.

Dersom vitenskapen uansett fortalte at markedsmekanismer sikret mer effektiv ressursutnyttelse og koordinering av sammenvevde samfunn, så var vel det uansett bedre for alle?

Økonomer i det såkalte «jerntriangelet» mellom Finansdepartementet, Sosialøkonomisk Institutt ved Universitetet i Oslo og Statistisk sentralbyrå var viktige pådrivere for markeds vendingen, og det samme gjaldt økonomer i Norges Bank.

I dag virker det klart at Det norske Arbeiderparti, i likhet med lignende partier over hele Europa, har slitt med å omdefinere sitt prosjekt under nye forutsetninger.

Den lille opturen med «tredje vei»-politikk på 1990-tallet framstår i dag som en såkalt pyrrhosseier: Både i Norge og i andre land vant man noen valg, men gjorde det på høyresidas og den globaliserte kapitalismens premisser.

I ettertid er det blitt klart at høyresida selv er flinkere til å vinne valg på disse premissene, og de sosialdemokratiske partiene kjemper nå i motbakke. Hadde det ikke vært for den norske fagbevegelsens styrke og de tette båndene mellom bevegelse og parti, er det ikke urimelig å anta at Arbeiderpartiet ville ligget enda lavere på målingene.

Under en mye omtalt tale på en LO-konferanse i desember 2019 lanserte Jonas Gahr Støre et oppgjør med såkalte New Public Management-reformer i offentlig sektor. Det er i så fall en snuoperasjon fra partiet som har vært blant de største pådriverne for å innføre slike reformer. Dersom noe slikt skal lykkes, må de imidlertid også se på den makro-økonomiske politikken og de internasjonale forutsetningene for nasjonalt sosialdemokrati.

Dette blir ikke enkelt, men det var neppe enkelt å bygge en sosialdemokratisk orden i etterkrigstida heller. Det Arbeiderpartiet gjorde da, var ikke bare å tilpasse seg til virkeligheten slik den var, men å lage seg et rom innenfor den virkeligheten til å skape endring. Er de klare for en slik oppgave i dag?

Ola Innset

olainnset@hotmail.com

kapitalisme», oppstod i en unik historisk situasjon. Demokrati med allmenn stemmerett hadde kun eksistert i et par tiår da den andre verdenskrigen brøt ut, slik at det var et historisk nybrottsarbeid da man i etterkrigs-samfunnet bygde systemer for demokratisk kontroll over økonomien.

I vest-blokken var det ikke snakk om noen sovjetisk plan-økonomi uten private bedrifter, men et slags kompromiss mellom folkelige bevegelser som hadde fått vind i seilene gjennom demokratiseringen, og kapital-eiere som lå nede for telling etter krigen.

En forutsetning for at ulike nasjonale systemer for planstyring kunne fungere, tross en viss internasjonal handel og en fortsatt eksisterende klasse av mektige kapitaleiere, var den såkalte Bretton Woods-avtalen. Avtalen tillot blant annet kapital-

kontroller for å sikre at nasjonale myndigheter på et vis kunne bevare overtaket overfor både egne og andre lands kapitalister. Dette systemet brøt sammen i forbindelse med de økonomiske nedgangstidene på 1970-tallet, og i en stadig rårere og mer globalisert verdensøkonomi viste det seg svært vanskelig å gjennomføre sosialdemokratisk politikk.

Et kjent eksempel på det er François Mitterrand fra det franske sosialistpartiet, som vant presidentvalget i 1981 ved å love en ekspansiv politikk for sysselsetting og utvidelse av offentlig sektor. Bare to år etterpå så han seg imidlertid nødt til å gå bort fra alle sine valgløfter og isteden gå i gang med store privatiseringsprosjekter. Ved forrige parlamentsvalg fikk for øvrig det franske sosialistpartiet kun 7,44 prosent av stemmene.

Sosialdemokratenes kursend-

ring er aldri blitt presentert som noen oppgivelse av gamle idealer i møte med en endret virkelighet. Isteden er den blitt solgt inn som en kombinasjon av dynamisk nyorientering og reparasjon av det eksisterende systemet.

De mange ordningene for regulering av for eksempel kreditt- og valutamarkeder i Norge var i mange tilfeller svært tungrodd og behøvde opprydding. Offentlig sektor har heller aldri fungert perfekt noe sted, men i tillegg til reelle problemer som trengte løsninger, var det en ytterligere faktor som motiverte endringene: nye økonomiske ideer.

Tenkere som nevnte Friedman og Hayek ble løftet fram av høyresideikoner som Margaret Thatcher og Ronald Reagan på 1980-tallet. Det som kanskje er mindre kjent, er hvordan ideer med sitt utspring i nyliberalismen også påvirket sosialdemokratiske